

Fritidshemsbarnens lek – en studie om uppfattningar, engagemang och rum för lek på fritidshemmet.

Children´s play in after-school centers - a study of perceptions, commitment and space for play in after-school centers

Av: Ahmed Shekh Muhumed Halane

Handledare: Liza Haglund

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande

Självständigt arbete 15 hp

Fritidspedagogiskt område | Höstterminen 2020

Grundlärarutbildning med interkulturell profil med inriktning mot Fritidshem, erfarenhetsbaserad 180 hp

Sammanfattning

Denna studie syftar till att undersöka *Lekens betydelse* och specifikt på ett fritidshem i ett område utanför Stockholm.

Forskningen om barnens lek kretsar kring följande frågor: Vad leker barnen på fritidshemmet? Hur uppfattar barnen personalens engagemang? Hur fungerar skolgården som rum för lek? Ska de vuxna främja den fria leken där pedagogerna lämnar barnen själva att leka eller ska de ha ambitionen att styra lekarna med inslag av lärande? En övergripande fråga inom forskningen är just vilken roll pedagogen ska inta till barnens lek. Ska man övervaka den fria leken, stimulera/initiera eller delta själva? Hur ska pedagogen hantera problem vid exkludering och mobbning?

Resultatet redovisar intervjuer med tre grupper i åldern mellan åtta och elva år.

Gruppintervjuerna var semistrukturerade och därmed öppna för följdfrågor.

I resultatet visar barnen hur olika lekar fungerar. De ger samtidigt en tudelad uppfattning i synen på pedagogens roll. Dels var man positiv till att de plockade fram lekutrustning men ställde sig tveksamma till att de deltog i lekarna. Man var samtidigt kritisk till att det var vanligt att personalen var passiva under rasternas lek och ägnade sig åt mobilen eller samtalade med varandra.

I uppsatsen diskuteras slutligen kravet på att man som personal måste uppvärdera lekens betydelse vilket ställer krav på planering och engagemang samtidigt som pedagogen måste finna sin roll som både övervakare och deltagare.

Nyckelord: In och exkludering, lekar, skolgård, personalens engagemang

Abstract

This study treats with *The significance and meaning of playing among children in the leisure centers*. An overview presents some of the research concerning childrens play in schoolyards. Usual questions among researchers in the field: how does the schoolyard function as a room for play? What role does the staff play? Should you monitor free play, stimulate / initiate or participate yourself? How should the educator handle problems with exclusion and bullying?

The study also contains an interview with three groups of children at a leisure center outside Stockholm. The children were between eight and eleven years old. The questions were semistructered and open. Following questions was asked to the children: What do the children play at the leisure center? How do the children perceive the staff's commitment? How does the schoolyard function as a room for play? The children gave a two-part view of the role of the educator.

The study finally discusses the requirement that you as a staff must evaluate the importance of playing, which places demands on planning and commitment at the same time as the educator must find his role as both supervisor and participant.

Keywords: In and exclusion, play, schoolyard, staff commitment

Innehåll

Sammanfattning	2
Abstract	3
Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte och frågeställningar	7
Tidigare forskning	7
Teoretiskt ramverk	11
Metod	11
Urval	12
Genomförande	12
Resultat	13
Vad leker barnen på fritidshemmet?	13
Tävlingslekar	14
Laglekar	15
Parlek	16
Analys	16
Hur uppfattar barnen personalens engagemang?	17
Analys	18
Hur fungerar skolgården som rum för lek?	18
Analys	19
Diskussion	19
Avslutning	21
Referenslistan	22
BILAGA 1: Intervjuerna med barnen	23

Inledning

Under min tid som fritidsledare inom skolan har jag mer och mer förstått den viktiga roll leken har för barnen. Det är uppenbart att det är just på ett fritidshem barnen har möjlighet att fokusera på den viktiga leken. Vid sidan om de bundna lektionerna upptas numera mycket tid för tevetittande och datorspel. De riskerar då att förlora den klassiska fysiska leken och de sociala relationer som här byggs upp. Det är för dem en uppgift att hitta sin roll i lekarna och när jag betraktar det hela är det många frågor kring deras lekar som jag ställs inför.

I det dagliga arbetet är man fullt upptagen med att klara av alla rutiner kring barnen och det ges lite tid att själv ställa sig vid sidan om och mer koncentrerat betrakta deras lekar. Jag behöver få en tydligare struktur/modell för hur barnen leker på fritidshemmet? Hur uppfattar barnen skolgårdens möjligheter till lek? Hur anser barnen att personalen engagerar sig i deras lekar?

Bakgrund

Förskolläraren och forskaren Maria Øksnes redogör i boken *Lekens flertydighet: om barns lek i en institutionaliserad barndom* (Øksnes, 2011) hur synsätten på begreppen barndom, lek och fritid har förändrats genom historien. Det liknar mycket ett idéhistoriskt grepp som tar sin början i medeltiden då begreppet barndom knappt existerade. Øksnes hänvisar till historikern *Philippe Ariès* som i sin bok *Centuries of childhood* (1980) hävdar att barn före 1700-talet uppfattades som små ofullständiga vuxna. Någon övergångsperiod från spädbarn till vuxen fanns inte. Øksnes skriver: ”Så snart barn kunde överleva utan mödrarna eller ammornas omsorg kastades de ut i det stora mänskliga arbetssamhället” (Øksnes 2011, s.35).

En ny syn på barnet och barndomen växer fram under upplysningens 1700-tal främst med Jean- Jacques Rousseaus tankar om det oskuldfulla barnet som behövde utvecklas i frihet.

Øksnes skriver: ” ... och för dem måste man skapa en fritidszon åtskild från en brutal och föga barnvänlig miljö” (Øksnes 2011, s.35). Långsamt utvecklades bilden av barnet som måste befrias från de vuxnas arbete för att kunna växa i frihet med leken som en slags förberedelse inför vuxenlivet. Det är nu man börjar uppfatta leken som ett pedagogiskt redskap att ge

barnen en grund för det kommande arbetet. I barnens liv i förskola, skola och fritidshem uppfattades leken som en del av skolarbetet.

Den moderna barndomen är en konstruktion och mot slutet av 1800-talet växer utvecklingspsykologin fram. Detta sker samtidigt som evolutionsteorin och antropologin som leder till att man betraktar barndomen som en primitiv fas som ska genomlevas för att leda till slutmålet - den vuxne. Barndomen lekar får inget egenvärde i sig.

Inom utvecklingspsykologin ses barndomen och dess lekar som något som ska avvecklas med målet att leda in aktiviteterna på vuxenlivets arbete. Inom utvecklingspsykologin växer det nu fram en strävan att beskriva det "normala" barnet genom observationer där man fastställer när och hur barnet bör lära sig krypa, gå och utveckla motorik och språkförmåga. IQ-testerna används för att bekräfta var på skalan barnet befinner sig och samtidigt föreslå åtgärder som hjälper barnet att närma sig den "normala" utvecklingskurvan. En diagnostisk kultur växer fram där varje barn blir föremål för undersökning. Øksnes noterar hur denna syn på barnet leder till att: "Detta kan bidra till att vi inte ser barnet som en unik individ med en säregen historia".

Forskningen om barndomen och lekens betydelse blir mer en handledning för hur man ska disciplinera och styra leken. Barnet blir ett objekt för ett omfattande projekt att forma det normala barnet. Øksnes menar att detta blir förödande för många barn som nu istället tvingas in i de vuxnas föreställningar om den ideala barndomens lekar. Øksnes redogör nu för den nya barndomssociologin där hon refererar till *Allan Prout* som i sin bok: "The future of childhood" (2005) riktar kritik mot föreställningen om utveckling och där bilden betonas av ett idealiserat barn. Slutligen beskriver Øksnes begreppet Postmodern barndom där en ny syn på barndom och lek växt fram. Hon refererar till *Hangaard Rasmussen* (1996) som i motsatts till den traditionella utvecklingspsykologin istället betonar varje enskilt barns unika bakgrund och då som ett subjekt. Barn kan och får inte stöpas in i bestämda mallar av normalitet. Varje barn är unikt och som enligt *Berit Bae* (2005) måste ses, inte som "humans becomings", utan mer som "humans beings".

I läroplanen för fritidshemmen betonar man:

"De tidiga skolåren betonas det i läroplanen att leken har en stor betydelse för att eleverna ska tillägna sig kunskaper. I verksamheten ska eleverna få möjligheter att pröva, utforska, tillägna sig och gestalta olika kunskaper och erfarenheter. I läroplanen lyftes även fram att en viktig uppgift är att ge överblick och sammanhang.

Verksamheten ska vidare stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självtrouende

samt vilja till att pröva egna idéer och att lösa problem” (Skolverkets allmänna råd med kommentarer 2014, s.11)

I kommentarmaterialet skriver man att eleverna i leken få möjlighet att testa olika roller i en grupp, att befinna sig i olika utemiljöer och kunskap att ta hänsyn till säkerhet, miljö och andra människor (Fritidshemmet – ett kommentarmaterial till läroplanens fjärde del 2016. S. 25)

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka hur fritidshemsbarn ser på lek. Mina forskningsfrågor är:

- 1) Vad leker barnen på fritidshemmet?
- 2) Hur uppfattar barnen personalens engagemang?
- 3) Hur fungerar skolgården som rum för lek?

Tidigare forskning

Barn och utbildningsforskarna Lina Lago och Helena Elvstrand (2015) undersöker i artikeln ”*Jag har oftast ingen att leka med. Social exkludering på fritidshem*” där de visar att fritidshemmets organisering och miljö bidrar till att eleverna exkluderar och osynliggör varandra. Studien ligger på exkluderingen – den sociala uteslutningen. På vilket sätt påverkas exkludering och mobbning under fri lek. Genom fältanteckningar beskriver man händelser och samtal då man följde med eleverna under dagen. Barnens svar och kommentarer analyserades utifrån de tre kategorierna: Villkorat deltagande, Osynliggörande och Avvisande handlingar.

Studien visar att själva fritidshemskontexten tyvärr underlättar exkluderingen av vissa elever. Barnens frihet att välja lek innebär en risk att vissa exkluderas. Detta samtidigt som fritidshemspersonal sällan ges tid att närvara hela tiden. De får ofta fel bild av vad som egentligen sker inom barngruppen.

Lago & Elvstrand betonar på flera ställen hur denna exkludering löper risken att i sin förlängning leda till mobbning. Syftet med studien var att identifiera hur exkludering/osynliggörande i dess olika former växer fram bland barnen.

Med kunskap om dessa processer efterlyser studien strategier för hur man bättre ska kunna förebygga mobbning. Svaga elever blir lätt marginaliserade under den fria leken som dominerar på fritidshemmen. Lago & Elvstrand (2015) efterlyser därför mer forskning kring hur man ska stötta de svaga eleverna. Man betonar som avslutning: ”Även om fria aktiviteter är viktiga ur andra aspekter som delaktighet är det viktigt att problematisera frihetens innebörd och arbeta mer aktivt med frihet och erbjudanden av styrda aktiviteter som kan skydda utsatta elever” (Lago & Elvstrand 2015, s.117). Detta betyder att det finns en inneboende konflikt i den fria leken. Samtidigt som barnen har ett givet behov av att leka fritt och självständigt vilar i den fria leken ständigt risken att barnen själva inte kan hantera de konflikter som lätt kan uppstå då personalen inte är närvarande.

I antologin ”*Rasten- Möjligheternas mellanrum*” (Pihlgren 2019) lyfter *Eva Kane*, lektor vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, fram den fria lekens betydelse i sin studie ”*Playwork på rasten: skolgården, en plats för lek*”. Kane är tydlig med att barnens fria lek måste stimuleras på så sätt att de själva leker utan de vuxnas inblandning.

Kane beskriver att Playwork har sitt ursprung i de danska bygglekplatserna (skrammelegeplatser) som växte fram under 1930-talet för att ge barn en fristad från vuxna i syfte att de fritt skulle få utforska och experimentera. Trådar finns också till begreppet *äventyrslekplatser*. Här handlar det om att inta barnens perspektiv på lek – inte de vuxnas. Principen är att de vuxna har en tillåtande attityd till barnens idéer och initiativ. En invändning är att det inom barngruppen leder till exkludering och att de starka barnen tar ledning. Ett bärande inslag i playwork är att lekplatsen består av många lösa delar som byggmaterial, möbler, däck, inredningsdelar och annat överblivet. Detta lämnar fältet fritt för barnens fantasi. Inom playwork finns en underliggande kritisk syn på traditionell lek miljö som då uppfattats som tillrättalagd och som styr barnens fria lek.

Knut Løndal är filosofie doktor i idrottsvetenskap och verksam som professor i kroppsövning vid Institutt for grunnskole- og faglærerutdanning, OsloMet – storbyuniversitetet. Han ger i sin studie: ”*Fysisk aktiv lek*” en redogörelse för hur fritidsläraren kan främja lärandet i barnens lek utan att leken i sig tappar sin betydelse. Løndal diskuterar inledningsvis spänningen mellan lek och lärande. Ska man låta den fria leken behålla sin frihet utan inslag av ambitiösa lärare som i leken vill införa nyttigt lärande. Løndal argumenterar för att både lek och lärande kan bilda en enhet och kallar detta för *helhetslärande*. Med detta menas att det kan uppstå...”dynamiska förbindelser mellan känslor, socialitet, kognition och kroppslighet” (Pihlgren 2019, s.121).

Løndal beskriver också den svåra rollen som fritidslärare mellan ambitionen att främja den fria leken men ändå inte släppa ambitionen om den lärande leken. Han nämner tre rollen hos fritidsläraren: den *övervakande* eller *den initierande och inspirerande samt den deltagande och samspelande*. Den övervakande rollen är tydlig för att förhindra rent fysiska skador under leken liksom klara fall av exkludering/mobbning. Att inta rollen som den initierande/inspirerande leken kan bli en svår balansgång då eleverna gärna tar emot nya idéer till lekar men helst vill göra dem själva utan inblandning av vuxna. Den deltagande/samspelande rollen ger fritidsläraren en tydligare möjlighet att plocka in lärande inslag i leken.

I praktiken innebär det att fritidslärarens arbete blir att växla och föra ihop dessa tre roller.

Maria Rönnlund är docent i pedagogiskt arbete vid institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap vid Umeå universitet. Hon undersöker i sin studie ”*Identitet på skolgården*” vilken roll skolgården har för leken. Dess rumsliga uppbyggnad och möjligheter till lek spelar en stor roll för deras ”identitets- och relationsskapande processer”.

Rönnlund har i samtal och rundvandringar med barn på deras skolgård noterat hur de beskriver olika platser som *lekplatser*, *bråkplatser* eller *trygga platser*. Till respektive plats byggdes det upp specifika relationer beroende på hur de upplevde dem. Här användes uttrycken: *vi*, *dom* och *jag*. De senare orden bestämdes av med vem eller vilka man lekte med på olika platser liksom om de var in- eller exkluderande.

Rönnlund betonar hur viktigt det är att leken ges många alternativ i en varierad miljö med en mångfald av aktiviteter. De behöver en rik miljö för att kunna bygga relationer och identiteter.

Vidare beskriver *Ann S. Pihlgren*, filosofie doktor i pedagogik, i sin studie "Efter rasten" hur de olika pedagogerna kan bidra till att hjälpa eleverna att hantera de relationsproblem som uppkommer. Hon kallar detta för olika former av *relationsarbete* som då innefattar fyra arbetsformer..."som parallellt kan användas på fritidshemstid och under lektioner för att stärka det sociala lärandet i elevgruppen: *familjegrudder*, *samlingen* som forum för konfliktlösning samt *sokratiska samtal* och *forumspel*" (Pihlgren 2019, s. 176). Här kopplar jag fritidshemslärares hjälp till att lösa konflikter inom barngruppen vilket ger barnen bättre möjligheter att utveckla lekarna. Pihlgren föreslår fasta familjegrudder om fyra – fem elever fördelas ansvarsområden kring skolarbetet och uppdrag på fritidshemmet. Inom varje grupp pågår regelbundna möten då både arbetet och konflikter diskuteras och når en lösning. Här pågår en ständig *lärgemenskap* där barnen lär sig förstå sociala processer och hantera dem. Under samlingen så deltar alla barn och här utvärderas familjegruddernas arbete. Till dessa samlingar får eleverna själva lämna förslag på punkter att diskutera. Dessa möten följer demokratins grunder då deltagarna i tur och ordning föra fram problem och diskutera/utvärdera arbetet.

Alla ombeds komma med förslag på förbättringar. Under dessa samlingar överförs succesivt ansvaret på eleverna. Pihlgren nämner här begreppet *deliberativ dialog* som innebär att eleverna lär sig framföra kritiska synpunkter och argument med respekt för andra. Problem måste hanteras öppet för att nå bästa lösningar.

I dessa Sokratiska samtal kan man ta upp teman som inte passar i de större samlingarna. Det kan röra sig om mer känsliga och personliga problem. Här utgår man från bilder, film eller föremål som blir utgångspunkten för samtal kring för gruppens aktuella frågor.

I Forumspelet dramatiseras en aktuell händelse av skådespelare där man avslutar när konflikten är som värst. Eleverna uppmanas då att komma med olika lösningar. I forumspelet lär sig barnen att pröva olika synsätt och argument. Det är dock viktigt att pedagogen behärskar forumspel som metod.

Teoretiskt ramverk

Jag utgår dels från Henri Lefebvres rumsteori ”*Skolgården som socialt rum*” som beskrivs av Rönnlund, dels utifrån Lago & Elvstrands arbete kring social exkludering där de skriver: ”*Rastens fria form ger exempelvis elever ett större handlingsutrymme att agera självständigt, samtidigt som det ökar risken för att vissa elever marginaliseras*” (Lago, & Elvstrand, 2015, s. 107).

Rönnlund (2015) använder sig av Henri Lefebvres teori om hur ett socialt rum skapas. Hans utgångspunkt är att rum och rumslighet har tre dimensioner: det materiella (the perceived space), det mentala (the conceived space) och det sociala rummet (the lived space). Dessa tre dimensioner av rummet är inte hierarkiska utan ingår i ett inbördes dialektiskt förhållande till varandra. Rönnlund betonar att det är den tredje dimensionen – den levda/sociala som är det centrala i denna studie. Här ges utrymme åt elevernas kroppsligt agerande, sociala relationer, känslor och upplevelser. Metoden bygger på intervjuer och elevernas agerande under de rundvandringar man gjort. Det materiella rummet beskrevs utifrån hur olika platser på skolgården upplevdes som centrala eller avskilda. De skriver: ”I detta fall var det inte de geografiska avstånden som var de mest framträdande utan de sociala relationer som genomkorsade rummet” (Rönnlund 2015, S.7).

Det andra, skolgårdens mentala/föreställda rum, handlade om hur barnen delade in skolgården i olika rum/platser där avgränsade aktiviteter skedde där man sprang, hoppade och klättrade. Här bestod skolgårdens av geografisk avgränsade rum för sina specifika aktiviteter. Här bekräftades genom barnens berättelser att de yngre åldrarna var mer fysiskt aktiva än de äldre som föredrog mer stationära aktiviteter där man i stillsamma grupper eller parvis drog sig undan och samtalade.

Den tredje dimensionen, den levda skolgården, handlar mycket om hur barnens sociala relationer kopplas till olika rum. Man relaterade vissa rum till vissa relationer som man höll vid liv. Rönnlunds studie sammanfattar slutligen de tre dimensionerna där den första materiella gav deras uppfattning av storlek, avstånd och tid. Den andra dimensionen där barnen föreställde sig vissa rum koppade till enskilda aktiviteter där de anpassar sig till bestämda regler för lekar. Den tredje dimensionen där de levde i rummet kopplades till sociala relationer där känslor och kroppsliga uttryck formades.

Metod

Urval

För min studie valde jag det fritidshem jag själv arbetar på. Först hade jag tänkt intervjua barn på ett annat fritidshem men coronan satte stopp för de planerna. Jag kom då fram till att det skulle underlätta hela arbetet att intervjua barn från mitt eget fritidshem där jag också var väl bekant med deras föräldrar. Jag använde mig av en kvalitativ metod då jag i intervjuerna med barnen fokuserade på vilka lekar de använde och hur de uppfattade personalens engagemang. Enligt Patel & Davidson definierar man kvalitativ metod som: ”*I kvalitativ forskning inspirerad till exempel av ett hermeneutiskt förhållningssätt innebär detta att tolka och förstå livsvärlden och mänsklig existens*” (Patel & Davidson 2019, s. 53).

Enligt Ahrne & Svensson måste man vid intervjuer av barn få tillstånd av deras föräldrar vilket jag också fick genom ett brev till alla berörda föräldrar (Ahrne & Svensson 2018 s. 72). Detta utifrån de etiska krav som alltid ställs i dessa sammanhang. Jag var noggrann med att följa det så kallade konfidentialitetskravet som innebär att alla personuppgifter förvaras på ett sådant sätt att inga obehöriga kan ta del av dem (Patel & Davidson 2019, s. 84).

Jag genomförde en gruppintervju med semistrukturerade frågor. I detta fall betyder det att frågorna var öppna för följdfrågor. I boken *Forskningsmetodikens grunder* av Patel & Davidsson (2019) står det att: ”... detta menas att forskaren gör en lista över specifika teman som ska beröras, men intervjupersonen har stor frihet att utforma svaren.” (Patel & Davidsson, s. 105) Se bilagan: *Intervjuerna med barnen och ett samtal med en kollega*

Genomförande

Innan intervjuerna förklarade jag för barnen syftet med samtalen och att det var frivilligt. Intervjuerna pågick under c: a 40 minuter inklusive en kortare paus på ca 10 minuter. Barnen var i första intervjun tre och alla 7 år gamla och gick i samma klass. I den andra intervjun var barnen 9 och 11 år gamla och gick i årskurs 4 respektive årskurs 5. I den tredje gruppintervjun var de tre stycken och 7 år gamla. Jag förklarade för barnen att jag studerade för att bli fritidhems lärare och jag hade nu till uppgift att skriva en uppsats om vad barnen leker på fritidshemmet och hur de uppfattar personalens engagemang och hur fungerar skolgården att leka i. Intervjuerna genomfördes 19, 26 oktober och 2 november. Jag hade i god tid innan skickat ett brev till föräldrar och bett om deras samtycke att intervjua deras barn. I brevet skrev jag under med mitt namn, min befattning på skolan samt syftet med min intervju. Jag

beskrev hur intervjun skulle gå till och hur jag skulle använda materialet efter intervjun samt att barnen när som helst hade rätt att avsluta att delta i intervjun. Enligt lagen om etisk prövning av forskning som avser människor ska båda vårdnadshavarna meddelas och ge samtycke till undersökning när personen är under 18. Den som vill intervjuas ska så långt som möjligt meddelas om vad undersökningen innebär (Canter 2015, s. 72).

Jag genomförde tre gruppintervjuer i ett grupprum på fritidshemmet. Jag presenterade för barnen syftet med intervjun och mina forskningsfrågor. Samma fråga ställdes till alla i gruppen som sedan fick de svara var för sig. Jag spelade in intervjuerna. Under intervjun fick jag ibland förtydliga frågorna om barnen hade svårt att förstå. Frågan om vad som hindrar dem att leka klart var något som de hade svårt att förstå. Den frågan fick jag precisera flera gånger. En del av barnen hade problem med att förstå ordet ”förhindra”. Jag använde då istället orden ”Vad stoppade era lekar”. När jag transkriberade de inspelade intervjuerna gav jag barnen fingerade namn enligt de etiska reglerna.

För att få inblick i barns erfarenheter, perspektiv och uppfattning i olika frågor måste man fråga dem hur de tänker (Canter 2015, s. 68). När barnen deltar i undersökningen stimuleras deras erfarenhet och de förstår att deras åsikter också är viktiga och de upplever att de är aktörer i samhället (Canter 2015, s. 71).

Resultat

Vad leker barnen på fritidshemmet?

Innan jag går in på min första fråga om vad barnen leker så bör det sägas att det framkom tydligt att vad man leker inte är det viktigaste utan att man överhuvudtaget fick vara med och då gärna med sina kompisar.

Ali säger till exempel:

”...det är jätteroligt när jag får leka med mina kompisar. Vi låter Ryan bestämma vilken lek vi ska köra eftersom han är bra på att hitta en rolig lek. Jag gör fel ibland i leken men ... jag tycker faktiskt att det är kul att få vara med och leka med mina vänner”. (Ali)

Barnen tycker att de mår bra av att leka och att leken bidrar till entusiasm, glädje och energi. De tycker att de inte får tillräckligt med tid att leka klart då den första rasten är för kort. En del av barnen säger att de inte har så många vänner på skolan och att de upplever utanförskap när deras vänner inte kommer till skolan men det kan också vara besvärligt när vännerna är på skolan då det kan uppstå konflikt mellan dem och deras vänner. På så sätt kanske inte får vara med i leken tillsammans med sina vänner. Det handlar även om tid.

”Jag hinner inte leka klart ibland på första rasten då det tar lång tid för mig att hitta en kompis att leka med. När jag då hittar en kompis och vi börjar leka då avslutas rasten och vi måste gå in och det känns jättetråkigt” (Ali).

Ett annat barn,” Asha säger: ”det blir jätteroligt och kul när jag leker med Diana och Anna. Diana är snäll och jag får leka med henne ofta, men jag får inte leka så mycket med Anna eftersom hon ibland vill leka med någon annan och inte med mig och då blir jag ledsen” (Asha).

Återigen ser vi att det är det här med vänner som tycks vara centralt. Även Luqman säger: ”det viktigast med leken är att du kan vara med någon du gillar att leka med, inte bara någon du inte ens vill vara med”(Luqman). Med detta sagt går jag nu över till min första forskningsfråga mina resultat visar då att följande lekar som jag tar upp nedan förekommer bland barnen.

Resultatet visar tre olika slags lekar som tävlingslekar, laglekar och parlekar.

Tävlingslekar

Tävlingslekarna har det gemensamt att det finns någon typ av moment där man förlorar även om man inte nödvändigtvis åker ut. Dessa lekar leks av flera barn tillsammans. De vanligaste lekarna här är Dunken, Svansen, Catch the flag och Kull. Tävlingslekarna bland barnen är speciella då de vet att om de förlorar och åker ut är det inte definitivt utan de får lätt komma tillbaka under nästa omgång. Tävlingslekarna har det motsägelsefulla att locka fram de demokratiska idealen. Alla förväntas kunna vara med.

Så här fungerar tävlingslekarna: *Dunken* är en lek där en person blundar och räknar högt vid ett dunkträd eller en stolpe. Alla andra deltagare springer och gömmer sig. När personen som räknar kommit till ett bestämt tal ska denne försöka se var de andra gömmer sig. Om den som letar får syn på någon ska han skrika ”Dunk för personen som är bakom busken ” på samma gång som hen nuddar dunkträdet. Den dunkade personen måste då gå och ställa sig vid dunkträdet.

Svensen är en lek där alla deltagare får en "svans" som är synlig och möjlig att ta loss. En eller flera har ingen svans och de ska försöka jaga ifatt de med svans, ta loss en svans som de då får sätta fast som sin egen svans. Ett alternativ är att alla har svans, alla försöker samla på sig så många svansar som möjligt från sina motståndare. Då man tappat sin svans åker man ur leken. Den som har flest svansar har vunnit. Denna lek förekommer både på rasterna men även under idrottslektionerna. Svensen är den lek som skiljer ut sig från de övriga då vuxna deltar som lekledare. Fritidsläraren måste här organisera och dela ut band liksom kontrollera att inga barn fuskar.

Kull är en lek som går ut på att en person är jagare. Jagaren ska jaga de andra, vidröra någon av deltagarna och säga kull. Den kullade personen blir då jagare, Det finns olika varianter av kullekar. En annan variant av kull är att jagaren förtrollar dem han eller hon rör vid så att de måste stå stilla med benen brett isär.

Catch the flag är en lek där två lag finns på var sin sida om gränsen. På varje sida finns skatter som motståndaren ska hemföra utan att hen blir fångade. Blir man fångad leds man till fångelset. Lyckas en kompis ta sig dit kan man fritt ledas hem till sin sida om gränsen.

Laglekar

Laglekar bygger generellt på samarbete men följande två laglekar har dessutom ett inslag av rollspel då man tilldelas en roll som antingen god eller ond som i tjuv, polis eller mördare.

Tjuv och polis är en lek där deltagarna delar in sig i två lag där ena laget är polis och det andra tjuvar. Polisen ska hitta/fånga tjuvarna. När en tjuv blir fast kan en annan tjuv rädda personen att nudda tjuven i fångelset. När alla tjuvar blir tagna är leken slut.

Among us är ett dataspel som många barn spelar digitalt men många barn överför denna lek under utevistelseaktiviteter. En grupp barn bestämmer att en ur personalen avgör mellan vilka två olika roller ” crewmates, eller impostors” som de ska spela. De flesta i gruppen ska vara crewmates och två eller tre är impostors. Alla deltagare blundar och personalen väljer ut Imposters genom att nudda med sin hand. Imposters öppnar sina ögon för att se och känner

igen varandra. Därefter börjar leken. Crewmates ska utföra ett påhittat uppdrag på skolgården samtidigt som de ska identifiera vem/vilka som är Imposters. Det finns ett ställe som kallas ”emergency” där crewmates kan springa till om hen känner sig förföljd av imposters. Om crewmates nuddas av imposters innan hen hinner fatt emergency då dör hen. Även imposters kan springa till emergency för att dölja sin roll. När båda crewmates och imposters är samlade vid emergencyplatsen då börjar de att diskutera för och reda ut vem/vilka imposters är. Om de gissar rätt person som är imposters då måste den erkänna.

Parlek

Denna lek kännetecknas av att det bara är två som leker och det är övervägande flickor som leker dessa parlekar. *Amela karamella* är en lek som ofta flickorna lekar. De klappar med sina händer samtidigt som de sjunger med en klapppramsa. Först klappar man i sina egna händer två gånger på något visst sätt och sedan den andra enligt ett speciellt mönster. Man avslutar genom att stöta bort/ knuffas mot deras rumpa eller höft. Då barnen berättat om lekarna kommer de ibland in på då de känt sig exkluderade. När deras kompisar inte är på skolan känner de sig ensamma och uteslutna från lekarna. Ibland kan även deras kompisar avvisa dem och de känner sig osynliggjorda. Det händer att vissa barn plötsligt ställs inför villkor för att få delta i leken. Man hör i intervjuerna hur tveksamma de blir om de ska acceptera villkoren eller vägra delta. Detta att några ledande barn plötsligt ställer speciella villkor för att få vara med kan tolkas som ett sätt att utesluta vissa barn. En av följdfrågorna var: Varför ingen annan vill leka med dig? Då fick jag följande svar ” För att Anna vill leka med någon annan, och ingen vill leka med mig bara för jag har inte så många vänner” (Diana).

Analys

Barnens svar på min första fråga visar tydligt hur viktigt barnen ser på de sociala relationerna. Här ser jag tydliga kopplingar till de teorier som dels Rönnlund (2015) anger liksom Lego & Elvstrand. Rönnlund menar att hennes tredje dimension-den levda/sociala är det centrala.

Lefebvre menar att: ”människans upplevelse av rummet grundas i dess fysiska utformning, men också i de aktiviteter, erfarenheter, drömmar som förknippas med det. Det är i sådana erfaranprocesser som människor projicerar identitetsliknade karaktärsdrag på platser - vissa platser uppfattas exempelvis som öppna och välkomnande medan andra uppfattas som stängda” (Pihlgren 2019, s. 159)

Här ges utrymme åt elevernas kroppsliga agerande, sociala relationer, känslor och upplevelser. I alla lekarna får barnen utrymme för sitt kroppsligt agerande. I de flesta lekarna som till exempel: Dunken, Svansen, Kull, Catch the flag, Tjuv och polis får barnen utlopp för sitt behov av rörelse då man i dessa lekar ständigt är i rörelse. Detta kräver att det finns sociala rum med plats för just detta. Barnen får uttrycka glädje eller besvikelse under dessa lekar beroende på hur det går om man förlorar eller vinner. I lekarna Dunken, Svansen, Kull, Catch the flag och Tjuv och polis är det tydligt att det finns förlorare och vinnare. Man visar också hur glad man är att få leka tillsammans med just sina kompisar. I parleken *Amelia* ingår att rytmiskt sjunga och klappa händerna samtidigt. Här handlar det om att bygga upp nära, fasta och trygga relationer och bli samspelade.

Lago & Elvstrand visar i sin studie hur fritidshemmets organisering och miljö kan bidra till exkludering och att barnen osynliggör varandra. Barnens svar i mina intervjuer visar exempel på Lago & Elvstrands kategorier: Villkorat deltagande, Osynliggörande och Avvisande handlingar. I leken *Amelia* är villkoret att man rytmiskt kan klappa händerna. Barnens svar visar att de undviker de rum där exkludering och villkorat deltagande finns. De försöker hellre hitta de rum där det inte ställs villkor och där de känner sig trygga och välkomna.

Hur uppfattar barnen personalens engagemang?

Barnet uppskattar att personalen plockar fram material för lekar men att de sällan vet hur lekarna egentligen fungerar och att de har svårt att gripa in då det blir problem inom barngruppen. Barnen tycker ofta att personalen då de blir inbjudna att leka är för gamla och har svårt att förstå lekens regler. Personalen har svårt att hänga med. Ibland försvinner personalen med sina mobiler eller pratar med varandra. Asha Amina säger: ” när vi ber personalen att öppna förrådet för att låna grejer som vi vill leka med verkar de inte ha lyssnat och förstätt det vi ber om”(Asha). Detta citat visar att även om personalen engagera sig på ett sätt så kanske de inte gör det på rätt sätt. Stökiga elever försöka förstöra leken och det blir ibland kaos på skolgården. Luqman säger: ”det finns ibland inte personal vid fotbollsplanen och andra elever kommer och säger: vi vill också spela och det blir bråk “(Luqman). Detta visar hur barnen anser att personalen är frånvarande och hur detta ibland leder till bråk.

Ali säger: ” vi brukar bevaka vår koja med pinnar för att ingen ska komma och förstöra eller stjäla vår koja”(Ali). Han tycker att eftersom personalen inte är där vid kojorna blir det hans ansvar att bevaka själv sin koja.

Lärarna håller ibland styrda aktiviteter och de försöker aktivera barnen vilket bidrar till att många barn blir aktiva under rasten, särskilt de yngre barnen. Ju äldre barn som vistas ute desto mindre fysisk aktiva är de. Isra berättar följande på frågan om personalen engagerar sig i deras lekar: ”På skolgården då olika lärare och fritidslärare kommer ut med rockringar och med olika saker man kan leka med och då visar dem hur man lekar” (Isra). Det hörs i intervjuerna att många yngre barn är mer aktiva då personalen tar initiativ till lekar.

Analys

Barnens uppfattning om personalen är svårfångad. De uttrycker både positiva och negativa åsikter. Dels är de tacksamma då personalen plockar fram lekmaterial men ibland besvikna då de vuxna ofta har svårt att förstå alla regler i leken. Barnen har som vi såg uppmärksammat då personalen är frånvarande då de talar i mobilen eller med varandra. Här förstår man utifrån Lago & Elvstrand begrepp som till exempel Villkorat deltagande att då personalen är frånvarande under den dominerande fria leken leder detta ibland till konflikter mellan barnen. Svaga elever blir drabbade av dominerande barn då personalen inte är närvarande. I skogsområdet och på fotbollsplanen utvecklas lätt ett revirtänkande från de äldre barnen som ibland kan hävda sin rätt till platsen. Då uppstår konflikter mellan äldre och yngre barn. En del av personalen drar sig ibland för att vara i skogsområdet och fotbollsplanen då man vet att det där skapas svårlösta konflikter.

Hur fungerar skolgården som rum för lek?

Barnen utför sina lekaktiviteter mest på skolgården och i området vid skogen. Barnen menar att det finns mycket som de kan göra på skolgården. De kan använda klätter- och gungställningen, hoppa hopprep, leka i sandlådan, använda rockring eller leka fritt. På skolgården finns det markerade områden för vissa bestämda leker som basket, bollspelet King, fotbollsplan och en liten parkourplats. Här kopplar jag till Rönnlunds tredje dimension: *den levda/sociala* som tar upp elevernas kroppsliga agerande, sociala relationer, känslor och upplevelser. Varje del av skolgården är kopplade till vissa bestämda upplevelser. Barnen tycker att det vistas för många elever samtidigt på skolgården och att det ofta uppstår bråk och

tjafs mellan barnen särskilt vid fotbollsplanen, gungställningen och ibland i skogen vid kojorna då personalen inte har uppsikt.

Vissa barn upplever delar av skolgården som ett ställe för bestämda aktiviteter. Vill de vara fria från detta leker de istället i det skogsområde som hör till skolgården. I skogsdelen får de leka mer fritt och vara för sig själva.

Analys

Resultatet kan förstås med hjälp av Rönnlunds beskrivning av olika rum som lekplatser, bråkplatser eller trygga platser. Varje rum förknippades med sina specifika lekar och upplevelser och ord som: vi, dom och jag användes ofta. Detta gäller speciellt Kojan i skogsområdet och när de är vid gungställningen. I dessa sammanhang kom barnen i intervjuerna in på hur de ibland upplevde sig som in-eller exkluderade.

Diskussion

Under mina intervjuer med barnen märkte jag att de uppmärksammade frågor som forskningen undviktit. Den främsta aspekten var hur barnen betonade att *vad* man lekte var underordnad vikten att *få vara med*. För det andra framkom tydligt hur tudelad deras inställning var till personalens engagemang. De uppskattade att de plockade fram lekmaterial men var irriterade över att de vuxna ofta inte kunde lekarnas regler och missuppfattade lekarnas regler. I samband med detta framkom hur barnen såg hur personalen ofta var frånvarande då de talade i mobilen eller med varandra. Detta riktar tanken på det faktum att delar av personalen uppfattar rasten som den tid då de kan känna sig som lediga. Något som egentligen visar på behovet av att få personalen fokuserade på att rastens lekar är lika viktiga som de mer styrda aktiviteterna. Många barn pekar på att den första korta rasten inte räcker till att leka klart och att de då ofta blir avbrutna. Ett problem är också personalens roll på rastgården. Barnen gav uttryck för hur viktig den fria leken var och att de helst ville leka själva. Då personalen tog initiativ och föreslog olika lekar var det vanligt att barnen reagerade med tveksamhet och ville själva bestämma vad de skulle leka. En kollega jag samtalade med kring detta att ta initiativ till att leka med barnen. Han sade: ”De har en tråkig inställning redan från början om de lekar vi erbjuder” (Peter). Detta visar att det krävs mycket mer av intresse och kunskap hos personalen då de engagerar sig i barnens lekar. Barnen avvisar lätt

personalens initiativ till lekar som oftast uppfattas som tråkiga. Jag misstänker att personalen tar initiativ till lekar som är lätta att övervaka och inte kräver så mycket engagemang från personalen.

Inom forskningen framkom två olika inställningar till den fria leken. Dels Lago & Elvstrand som betonade att den fria leken bidrar till exkludering när fritidshemspersonalen ibland är frånvarande då barnen leker fritt. Dels finns *Løndal* som betonar hur viktigt det är att den fria leken också innehåller inslag av lärande som då kräver personalens engagemang. Han skriver om begreppet helhetslärande. En helt annorlunda inställningen till den fria leken intar Eva Kane som i begreppet ”Playwork” lyfter fram den fria lekens betydelse och där all slags inblandning från vuxna ansågs vara till skada. De vuxna ska enbart erbjuda material till lekar som stimulerar barnens fantasi.

Mot bakgrund av min studie har jag förstått den svåra balansen mellan barns behov av fri lek och mitt ansvar att bevaka barns lekar och ingripa om någon blir exkluderad. Samtidigt finns den svåra balansen som fritidshemslärare mellan ambitionen att ta initiativ till lärande i leken eller deras behov av att få leka fritt. Det finns en risk att om fritidshemsläraren blir engagerad i en lärande lek kan hen tappa kontrollen över andra rum på skolgården där barnen leker. Mina studier i lekens betydelse har fått mig att förstå hur viktig det är att som fritidslärare sätta mig in i de lekar som barnen leker. Det betyder att en ny viktig arbetsuppgift nu träder fram nämligen att lägga ned minst lika mycket arbete på att förbereda och planera rasternas lekar. Samtidigt är det då viktigt att följa barnens lekar för att upptäcka tecken på exkludering bland barnen. Ett problem uppstår då den övervägande delen av personalen nog uppfattar rasten som en slags ledig tid eller att det enbart handlar om en övervakande roll. Om jag som enskild fritidslärare påpekar detta faktum att vi som personal måste engagera oss betydligt mer i lekarna på rasterna kan det bli problem med detta krav på mina arbetskamrater. Här ställs man inför frågan om att det egentligen är en uppgift att betona att rasten inte betyder ledighet för fritidshemspersonal utan tvärtom betyder att man engagerar sig lika mycket som under lektionerna.

En konsekvens av denna uppvärdering av lekens betydelse innebär också ytterligare en uppgift nämligen att mer vid sidan om rasterna samtala med eleverna om rastens lekar och de relationsproblem som uppkommer. Här kan jag ha användning av Pihlgren som talar om relationsarbete. Detta betyder samtal i familjegrupp, den stora samlingen samt sokratiska samtal där elevens egna tankar frigörs i enskilda samtal med barnen. I samlingen deltar alla

barn och personal där man får diskutera aktuella problem. Här man öva sig i demokratis villkor där alla får komma till tals.

Min studie har fått mig förstå hur viktigt det är att vara mer insatt i vilka barn som leker med vilka barn och hur dessa grupperingar föredrar vissa bestämda områden på skolgården där de känner sig trygga. Framöver är det därför viktigt att också ingående observera barnen under rasternas lek.

Avslutning

Efter mina studier om lekens betydelse på fritidshemmet vill jag göra en personlig reflexion. Forskningen om lekens betydelse och speciellt då den vuxna pedagogens roll ger dubbla budskap. Å ena sidan är det viktigt att den vuxne engagerar sig i barnens lek för att förebygga exkludering och mobbning. Samtidigt betonas hur viktigt det är med den fria leken där pedagoger ska undvika att lägga sig i för mycket utan låta barnen fritt få ta ansvar. Hur ska man då som fritidslärare agera på bästa sätt? Den rimliga slutsatsen jag drar av detta är att i den praktiska verksamheten som fritidshemslärare är att inta en undersökande och prövande inställning till min roll som pedagog. Det här betyder konkret att jag måste pröva mig fram med olika strategier där jag dels på olika sätt tar initiativ och aktivt deltar i lekar alternativt ställer mig utanför och endast övervakar/observerar barnens aktiviteter.

Barnen behöver den vuxnes initiativ och ledarskap för att samtidigt ge dem ett ramverk där de då kan utveckla spontanitet och kreativitet. De behövs också fasta trygga regler för att kunna vara kreativ. Detta blir för mig en utmaning att utveckla en metodik kring lekarna där jag som vuxen balanserar mellan att ta initiativ och leda men samtidigt lämnar utrymme för deras fria lek. Kanske är det denna svåra balansgång som alltid finns för pedagogen även i många andra sammanhang.

Det är avslutningsvis mycket viktigt att forma sociala rum som är inkluderade och där lärarnas engagemang ger utrymme för barnen att utveckla sina individuella behov och färdigheter.

Mina studier om lekens betydelse har fått mig att på ett helt nytt sätt upptäcka vikten av att fokusera på lekarna. De olika teorierna om barns lekar har varit mycket lärorika att få studera och betytt att jag nu bättre förstår barns behov av lekar och sätta in detta i ett sammanhang.

Referenslistan

- Ahrne, Göran, Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Stockholm: Liber
- Fritidshemmet: ett kommentarmaterial till läroplanens fjärde del*. (2016). Stockholm: Skolverket
- Kane, E (2019) PLAYWORK PÅ RASTEN: SKOLGÅRDEN, EN LATS FÖR LEK. I: Pihlgren A, I. (red) *Rasten. Möjligheternas mellanrum*. Lund: Studentlitteratur, s33-55.
- Lago & Elvstrand (2015). ”Jag har oftast ingen att leka med”: *Social exkludering på fritidshem*, s. 104–120. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1891-5949-2019-02-03>
- Löndal, K (2019). FYSISKT AKTIV LEK. Hur kan fritidslärare främja lärande hos barn i långstadietåldern utan att leken fallera? I: Pihlgren A, I. (red) *Rasten. Möjligheternas mellanrum*. Lund: Studentlitteratur, s. 113–135.
- Patel, Runa & Davidson, Bo (2019). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Femte upplagan Lund: Studentlitteratur
- Rönnlund, M (2015). Skolgården som socialt rum. *Nordic Studie in Education*, 35(3–4):200–216, s. 1–19. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-113418>
- Øksnes, Maria (2011). *Lekens flertydighet: om barns lek i en institutionaliserad barndom*. 1. uppl. Stockholm: Liber

BILAGA 1: Intervjuerna med barnen

Intervjuguide: Dessa frågor ställs till barnen med möjlighet till följdfrågor.

Tidsåtgång: ca. 40 minuter.

1. Vad leker du för leker?
2. Varför leker man?
3. Vem brukar du leka med mest?
 1. Var på skolgården brukar du leka mest?
 2. Vad kan ni leka på skolgården?
 3. Hur känns det när du leker med dina kompisar?
 4. Hur känns det när du inte får leka med dina kompisar?
 5. Får man leka vad/var man vill?
 6. Vem bestämmer vilken lek ni ska leka?
 7. Hinner ni att leka klart på rasten?
 8. Vad hindrar er att få leka färdigt?
 9. Hur vet man att man lekt färdigt?
 10. Brukar fritidspersonalen lära er hur man kan leka?
 11. Brukar fritidspersonalen leka med er?
 12. Vad gör personalen när ni leker på rasten?
 13. Tror du att du kommer leka samma lek som du brukar leka när du blir 13 år?

BILAGA 2: *Intervjun med en fritidslärare*

1. Hur gör du för att stimulera barns lek?
2. Vilka problem tycker du finns att som fritidshemslärare stimulera barns lek?
3. Vad har du för funktion på rasterna?
4. Vad gör du när det uppstår konflikter mellan barnen?
5. Hur tycker du att den ideala rastgården ska se ut?
6. Hur får du med barn som mobbas under leken?
7. Kan du några lekar som barnen gillar och hur de fungerar?
8. Vilka för- och nackdelar finns med den fria leken?

BILAGA 3

Hej!

Jag heter Ahmed Halane och arbetar som fritidspedagog på den skola som ditt barn går. Jag läser samtidigt erfarenhetsbaserad grundläroutbildning med interkulturell profil med arbete mot fritidshem på Södertörns högskola. Jag ska göra ett examensarbete där jag vill undersöka ” Vad leker barnen på fritidshemmet?”. Jag vill intervjua några barn på fritids. Jag skulle även vilja spela in barns svar under intervjun för att komma ihåg dem när jag skriver min uppsats. Jag skulle vara mycket tacksam om jag kunde få möjlighet att intervjua ditt barn. Jag förhåller mig till de etiska riktlinjer som rör tystnadsplikt och anonymisering vilket betyder att namn och plats fingeras i arbetet. Materialet kommer enbart att användas i examenarbetet. All medverkan är frivillig och kan avbrytas när som helst, även efter att materialinsamlingen har påbörjats.

Ni kan kontakta mig via telefon om ni har frågor eller behöver mer info. Ni kan även kontakta min handledare via mail.

Här nedan kan ni skriva barnets namn, för- och efternamn och sedan skriva under själv.

Barnets namn: _____

Vårdnadshavares underskrift: _____

Vänliga hälsningar, Ahmed Halane.

Kontaktuppgifter

Ahmed Halane

Mailadress: xxxxxxxxx

Tel nr: xxxxxxxxxx

Liza Haglund

Södertörns högskola

Mailadress: xxxxxxxxx